

PAPER DETAILS

TITLE: ZAMANA GÜLEN İMGE: OPHELIA KOMPLEKSI VE AHMET HAMDİ TANPINAR'IN "AYNA"
SIIRI

AUTHORS: Gökhan Tunç

PAGES: 205-216

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4132134>



Prof. Dr. Gökhan TUNÇ

Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
gokhantunc@anadolu.edu.tr
Eskişehir/TÜRKİYE
ORCID

**ZAMANA GÜLEN İMGE: OPHELİA
KOMPLEKSİ VE AHMET HAMDİ
TANPINAR'IN "AYNA" ŞİİRİ**

THE IMAGE THAT SMILES AT TIME:
THE OPHELIA COMPLEX AND
AHMET HAMDİ TANPINAR'S POEM
"AYNA"

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi / Received Date: 08.08.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.10.2024
Yayınlanma Tarihi / Date Published: 31.10.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.



Atıf/Citation

Tunç, Gökhan. "Zamana Gülen İmge: Ophelia Kompleksi ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Ayna" Şiiri". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 10/21 (Güz 2024), 205-216.

Tunç, Gökhan. "The Image That Smiles at Time: the Ophelia Complex and Ahmet Hamdi Tanpınar's Poem Ayna". *Hikmet-Journal of Academic Literature* 10/21 (Fall 2024), 205-216.



10.28981/hikmet.1530343



Prof. Dr. Gökhan TUNÇ

**ZAMANA GÜLEN İMGE: OPHELİA KOMPLEKSİ VE AHMET HAMDİ TANPINAR'IN
"AYNA" ŞİİRİ***

**THE IMAGE THAT SMILES AT TIME: THE OPHELIA COMPLEX AND AHMET HAMDİ
TANPINAR'S POEM "AYNA"**

ÖZ

William Shakespeare'in klasikleşmiş bir niteliğe sahip Hamlet adlı oyununda yer alan Ophelia karakteri, merkezi kişi olan Hamlet'in aksine arka planda kalmıştır. Ancak birçok araştırmacıya göre Ophelia, Shakespeare'in en trajik kadın karakterlerinden biridir. Annesini erken bir yaşta kaybeden söz konusu karakter, başkalarının nesnesi hâline gelmiştir. Öte yandan Gaston Bachelard onu, dişil intiharın bir simgesi olarak yorumlar ve su, güzel kadın ve ölüm denklemleriyle birlikte Ophelia kompleksini ileri sürer. Bachelard gibi Ahmet Hamdi Tanpınar da Ophelia kompleksine çok özel bir konum atfeder. Tanpınar, suda çoğunlukla Ophelia'nın "yarım kalmış türküsünü" ve "saçlarının dağınık rüyasını" görür. Ophelia kompleksine romanlarında, hikâyelerinde ve denemelerinde yer veren Tanpınar'ın Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Haşim'in şiirlerini değerlendirirken de bu komplekse başvurması dikkat çekicidir. Bununla birlikte Tanpınar; akademisyen/eleştirmen vasfıyla okuduklarını, diğer şairlerde tespit ettiklerini, poetik bir bilince ve şiirsel ürüne dönüştürebilmeyi başaramamış bir sanatçıdır. İfade edilen özellikler Tanpınar'ın "Ayna" adlı şiirinde de görülebilmektedir. Bahsedilen çerçevede bu makalede şairin "Ayna" şiirinin temeline Ophelia imgesini yerleştirdiği iddia edilmiş ve şiirde Ophelia kompleksinin sahip olduğu işlev yorumlanmıştır. Bu konuda iki düzlemde bir okuma önerilmiştir. Birinci olarak Ophelia'nın sevdiği kişiyle birleşemeyen, genç yaşta yarım kalan öyküsünün aksine bir tamlıktan, bir başka ifadeyle tamlık hayalinden bahsedilmiştir. Bu tamlık hayalinin ortaya çıkmasını sağlayan unsurlar ise su ile ateştir. İkinci düzlemde dişil su ile eril ateşin birleşmesinin fantazmatik bir şekilde şiirsel öznenin anne ile kavuşmasını imlediği öne sürülmüştür. Tanpınar; Ophelia imgesi ile birlikte anne kaybıyla yüzleşir, yarım kalmışlık duygusunu aşmaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Ophelia Kompleksi, Modern Türk Şiiri, "Ayna".

ABSTRACT

The character of Ophelia in William Shakespeare's classic play Hamlet has remained in the background, unlike the central character Hamlet. However, according to many researchers, Ophelia is one of Shakespeare's most tragic female characters. Having lost her mother at an early age, character in question has become the object of others. On the other hand, Gaston Bachelard interprets her as a symbol of feminine suicide and also introduces the concept of "Ophelia complex" along with the equations of water, beautiful woman, and death. Similar to Bachelard, Ahmet Hamdi Tanpınar also attributes a very special position to the Ophelia complex. Tanpınar often sees in water what he describes as Ophelia's "unfinished ballad" and the "tangled dream of her hair." It is noteworthy that Tanpınar referring to the Ophelia complex not only in his novels, stories, and essays but also when evaluating the poems of Yahya Kemal Beyatlı and Ahmet Haşim. Moreover, Tanpınar is an artist who was able to transform what he read as an academic/critic and what he detected in other poets into a poetic consciousness and poetic product. This expressed features can also be seen in Tanpınar's poem called "Ayna". Within this context, in this article, while interpreting the function of the Ophelia complex within the poem, it is asserted that the poet embedded the image of Ophelia at the core of his poem. In this regard, a reading on two levels is proposed. Firstly, in contrast to Ophelia's uncompleted story that ended at a young age with an unfulfilled love, in other words a dream of completeness, has been mentioned. The elements that facilitate the emergence of this illusion of completeness are water and fire. It has been suggested that the fantastical merging of feminine water and masculine fire on the second plane implies the poetic subject's reunion with the mother. Tanpınar confronts the loss of his mother through the image of Ophelia and tries to overcome his sense of incompleteness.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, the Ophelia Complex, Modern Turkish Poetry, "Ayna".

* Bu makale, 24-26 Mayıs 2024 tarihlerinde Söylem 3. Uluslararası Filoloji Sempozyumu'nda sunulan "Zamana Gülen İmge: Ophelia Kompleksi ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Ayna' Şiiri" başlıklı sözlü bildiriden üretilmiştir.

Giriş

Modern Türk edebiyatının önemli ismi Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) -birçok araştırmacının işaret ettiği gibi- roman, şiir, hikâye, deneme gibi çok farklı edebî türlerde eser vermiş ve bu ürünleriyle edebiyat tarihinde iz bırakmıştır. *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* gibi romanları hâlâ okurların ve araştırmacıların yoğun ilgisini çekmektedir. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, şu anda Türkoloji alanının klasikleşmiş kaynaklarından biri vasfındadır. Gerektiğinde ön plana çıkamadığını düşündüğü şiir türünde ise özgün imgeleriyle ve poetik bilinciyle edebiyat tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Deneme türündeki *Beş Şehir* ve inceleme türünde yazdığı *Yahya Kemal* kitaplarında da aynı durumdan bahsedilebilir. Bununla birlikte bu farklı türlerdeki eserlerin birbirini besleyen, zenginleştiren bir niteliğe sahip olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Tanpınar’ın şiirlerinin de eleştirilerinden ve denemelerinden beslendiği ve aynı zamanda şiirlerinin eleştirmenliğini ve denemelerini beslediği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda örnek verilebilecek şiirlerinden biri “Ayna” başlığını taşır. Tanpınar’ın “Ayna” şiiri derin yapıda, onun Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’de olduğunu iddia ettiği Ophelia kompleksini içermektedir. İfade edilen çerçevede söz konusu şiirin incelenmesi, Tanpınar’ın eleştirmenliğiyle şiirleri arasındaki ilişkiyi göstermesinin yanı sıra Ophelia kompleksinin şiirlerinde derin yapıda var olabileceğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bahsedilen önem nedeniyle bu çalışmada ilk olarak Ophelia kompleksi bilhassa William Shakespeare’in *Hamlet* adlı oyunu üzerinden tartışma konusu yapılacaktır. Dile getirilen bağlamda Ophelia’nın Hamlet’in gölgesinde kalan karmaşık ve trajik karakterine değinilecektir. Söz konusu karakterin cinsel açıdan çok farklı şekillerde anlamlandırılmasına, annesizliğine, toplumsal rolüne, intihar edip etmediğine vb. değinilecek; Ophelia kompleksiyle işaret edilen anlam somutlanmaya çalışılacaktır. İkinci düzlemde ise Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Ayna” şiirinde Ophelia kompleksinin nasıl görüldüğü tartışılacaktır. Bu çabada özellikle Gaston Bachelard’ın *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme* eserindeki Ophelia kompleksi hakkındaki görüşlerinden ve Tanpınar’ın *Yahya Kemal* kitabında Yahya Kemal’in şiirlerini yorumlarken ileri sürdüğü savlardan yararlanılacaktır.

Ophelia Kompleksi

William Shakespeare’in kanonik bir niteliğe sahip olan *Hamlet* adlı oyununda odak noktası, isminden başlayarak Hamlet karakteridir. Danimarka kralının oğlu olarak soylu bir aileden gelen Hamlet’in, babasının ölümünden sorumlu olduğunu öğrendiği amcası Claudius’tan intikam alma çabası oyunun ana olay örgüsünü oluşturur. Dolayısıyla merkezî kişi olan Hamlet’in sözleri ve davranışları, eleştirmenler ve okurlarca ön planda tutularak sorunsallaştırılır. Hatta Hamlet’in “Var olmak ya da olmamak, mesele bu.” (Shakespeare, 2007, 114) gibi sözleri neredeyse onun kadar ünlü bir özelliğe bürünmüştür. Hamlet’in dile getirilen başat özelliğine karşılık onun karmaşık bir duygusal ilişki kurduğu Ophelia’nın arka planda ve göz ardı edilmiş bir karakter olduğu söylenebilir. O, oyunun sadece beş sahnesinde görülmektedir. Ophelia’nın

oyundaki görünürlüğünün az olması ile 20. yüzyıla kadar Ophelia karakterine gösterilen ilgisizlik koşut bir nitelik arz eder. Oyundaki diğer karakterlere kıyasla eleştirmenler tarafından fazla ilgi görmemiş Ophelia, çoğu kez stereotip yakıştırmalara maruz kalmıştır (Baş, 2018, 91). Hatta bazı eleştirmenler Ophelia'nın Shakespeare tarafından Elizabeth dönemi izleyicilerine sevdirmeyecek bir şekilde sunulduğunu öne sürmüşlerdir (Lester, 2014, 19). Aslında Ophelia'nın bu özellikleri tam da Ophelia kompleksiyle gönderimde bulunulan anlamla paralel bir özellik sunar. Bu aşamada Ophelia kompleksiyle işaret edilen anlam tartışma konusu yapılabilir.

Bahsedilen bakış açılarına karşılık Ophelia bazı araştırmacılara göre "belki de" Shakespeare'in en trajik kadın karakterlerinden biridir. Bunun nedeni ise onun ataerkil toplumdaki baskının ve cinsel istismarın bir paradigması mahiyetinde görülmesidir (Browning, 2013, 74). Shakespeare'in *Hamlet* oyununda Ophelia'nın annesi yok gibidir. Bu anlamda Hamlet aslında annesiz kıza kur yapar (Lester, 2014, 19). Söz konusu annesizlik olgusunda Ophelia'nın kimliği, etrafını saran erkekler tarafından inşa edilir. Bu durumda temel belirleyici olan ise onun cinselliğidir. Burada ikili bir yapı ortaya çıkar: Ophelia hem idealize edilmiş, bakire bir kadın olarak yüceltilmiş hem de "politik bir para birimine" indirgenmiştir. Ophelia, Hamlet'i arzulamaktadır, ancak babası ve ağabeyi Laertes onu kadın iffetinin kabul edilmiş paradigmasının içine döndürmek için çaba gösterirler (Browning, 2013, 74). Nitekim Hamlet bile "Git manastıra kapan" (Shakespeare, 2007, 116) derken Ophelia'nın cinselliğini reddetmiş gözükmemektedir; ancak rahibe manastırının bazen alaycı bir şekilde iffetsiz kadınlardan oluşan bir ev için kullanıldığı bilgisi, bir ikinci okuma katmanı ortaya çıkarmaktadır (Aktaran Browning, 2013, 74). Yine oyunda Ophelia nehirde boğulurken deniz kızına benzetilir. Deniz kızının fahişeler için kullanılan argo bir terim olması bu bağlamda dikkat çekicidir (Lester, 2014, 19). Diğer taraftan "Git manastıra kapan" diyen Hamlet'in oyunda Ophelia'ya söylediği "Beni köreltmek epey bir iniltiye mal olurdu sana" (Shakespeare, 2007, 130) sözü, Ophelia'yı cinsel bir nesneden fazla bir vasıfta görmemesi olarak yorumlanabilir. Böylelikle oyundaki farklı kişiler Ophelia'yı çelişkili bir şekilde bakire veya fahişe olarak görüp kadın cinselliğinin hem reddedildiği hem de var olduğu imkânsız bir cinsel politikanın içerisinde konumlandırırlar (Aktaran Browning, 2013, 74). Dikkat çekici bir başka husus ise Viktorya Dönemi'nde kadınlığın kirlenmiş baştan çıkarıcı ya da saf bakire olarak iki versiyon şeklinde ortaya çıkmasıdır (Browning, 2013, 76).

Ophelia, oyundaki diğer kişilerin ne istediğini, ne hissettiğini ve ne düşündüğünü umursamadığı bir karakterdir. Dahası hiç kimse onun iyiliğini düşünmez, aksine kendi iyiliklerine hizmet etmesi için onu manipüle ederler. Örneğin Hamlet, Ophelia'yı yalnızca amcasının katil olduğunu ortaya çıkarma planlarını ilerletmek için kullanır. Aynı durum Ophelia'nın babası Polonius ve kardeşi Laertes için de geçerlidir. Ophelia hem babasının hem de Kral Claudius'un tam kontrolü altındadır. Örneğin, tepkisini gözlemleyebilmek için Hamlet'in hediyelerini ona geri vermesini emrederler ve o da buna itaat eder.

Hamlet'in duygularını gözlemleyebilmeleri için Ophelia yem olarak kullanılır (Lester, 2014, 19-20). Ophelia, Hamlet'in kendisine duygularını açtığını söylese de (Shakespeare, 2007, 61) Laertes, Hamlet'in onunla gönül eğlendirdiğini ileri sürer (Shakespeare, 2007, 58). Polonius ise Ophelia'nın kendisini "bebek gibi" düşünmesi gerektiğini ve Ophelia'nın kendisini âleme rezil etmemesini söyler (Shakespeare, 2007, 62). Oyunda Ophelia'yla ilgili bebek metaforunun kullanılmasının altını bilhassa çizmek gerekir. Zira Ophelia, annesini kaybetmenin acısını çekmiş ve itaatkâr bir kız çocuğu olmuştur. Hamlet'e âşık olduktan sonra onun onayına bağımlı hâle gelmiştir. İçsel yönelimden yoksun olarak Hamlet'in ve babası Polonius'un taleplerini karşılamaya çalışır ve her ikisinin de onayını kazanma mücadelesi onu parçalar. Böylece başkalarının hayatlarının nesnesi hâline gelmiş ve benlik duygusunu kaybetmiştir. Gelişimi ve potansiyelinin ortaya çıkması engellenmiştir (Lester, 2014, 20).

Bu aşamada Ophelia kompleksinin kızların ergenlik sürecini anlamlandırmadaki işlevine geçilebilir. Söz konusu kompleksi Lester şöyle açıklar: Ophelia, günümüzde ergenlik çağındaki kızların içinde bulunduğu kötü durumu özetler. Çağımızın ergen kızları, toplumda kendilerinden istenen rollere uymalarını talep eden bir dünyayla karşı karşıyadır. Bununla birlikte ergen kızlar için talep edilen yaşam tarzı çelişkilerle doludur. İfade edilen çelişkiler öylesine büyüktür ki hiçbirinin karşılanması mümkün değildir. Gerçek benlik ile sahte benlik arasındaki bu bölünme, ebeveynlerin çocukta belirli arzularını bastırmasını ve bunun yerine ebeveynin arzularını yansıtmalarını talep etmesiyle yaşamın erken dönemlerinde başlar. Ebeveynlerin çocuklarını sosyalleştirirken yaptıkları diğer tüm talepler, gerçek benlik ile sahte benlik arasında bölünmeyi yaratır (2014, 20). Bahsedilen komplekse göre Ophelia büyümeyi başaramadığı için intiharı seçmiştir (2014, 20).

Ophelia'nın karakterini ve psikolojisini anlamlandırmada onun ölümü çok önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede sorgulanması gereken ilk nokta, Ophelia'nın ölümünün intihar olup olmadığıdır. Ophelia'nın ölümü gerek Kraliçe'nin üzerinden verilmesiyle gerekse metaforik boyutuyla dikkat çekicidir:

"Dere kıyısına yaslanmış bir söğüt var hani,
Suyun cam gibi yüzünde gümüş yaprakları görünür.
Düğün çiçeği, ısırgan, papatya ve uzun mor çiçeklerden ...
Hani şu cahil çobanların kaba bir ad verdiği,
Soğuk kızlarımızınsa, ölü parmağı dediği çiçeklerden ...
Çeşit çeşit çelenkler yapmış kızcağz kendine orda,
Sarkan dallara çelenklerini asmaya çabalarken,
Hain bir dal kırılıvermiş.

O da çiçekten andaçlarıyla birlikte
 Ağlayan dereye kapılmış.
 Yanlara açılan etekleri
 Bir süre deniz kızı gibi su yüzünde taşımış onu.
 Eski ezgilerden parçalar okuyormuş hep;
 Başına gelenden habersiz gibiymiş.
 Suda hiç yabancılık çekmiyormuş,
 Doğal ortamında gibiymiş sanki.
 Ama uzun sürememiş bu durum;
 Suyu içtikçe ağırlaşan giysileri
 Zavallı kızcağızı tatlı nağmelerinden koparıp
 Ölümün balçığına çekmiş.” (Shakespeare, 2007, 184)

Ophelia’nın ölümü hâlâ tartışmalı bir konudur. Bazılarına göre Ophelia yanlışlıkla suya düşüp ölmüştür. Bazılarına göreyse Ophelia ölümü bilinçli bir şekilde tercih etmiştir. Bununla birlikte Carol Thomas Neely’nin “boğulmanın İngiltere’de o dönem kadınların intihar etmek için kullandıkları en yaygın yöntem olduğunu” ifade etmesi (Aktaran Baş, 2018, 96), oyunda Ophelia’nın ölümünün intihar olduğu düşüncesini destekler.

Gaston Bachelard ise, psikanalitik açıdan hain suyla oynayanın boğulmak istediğini savlayarak Ophelia’yı “dişil intihar”ın simgesi olarak konumlandırır (2016, 97). Bachelard su unsurunu ön plana alarak kuramsal görüşlerini somutlaştırır. O; su, genç ve güzel kadın, ölüm denklemleri üzerinden düşüncelerini şöyle geliştirir: “Su genç ve güzel ölümün, çiçek açmış ölümün *unsuru*’dur ve gerek yaşamın gerekse de yazının dramlarında gurursuz, intikamsız ölümün, mazoşist intiharın *unsuru*’dur” (2016, 97). Bachelard, suyu kolayca gözyaşlarına boğulan kadının “organsal simgesi” olarak tanımlar. Eril olan ise, dişil intihar karşısında kendisinde kadın olan ne varsa bu ölüm sonrası acıyı onunla anlar. Gözyaşı kurduğunda ise yeniden erkek olur (2016, 97). Bachelard, “bütün büyük şiirleştirici kompleksler gibi” Ophelia kompleksinin de evrensel düzeye dek çıkabileceğini vurgular ve onun yüzyıllar boyunca, deresi üzerinde, dalgaya yayılmış çiçekleri ve saçlarıyla düşçülere ve ozanlara görüldüğünü söyler (2016, 98-102). Tam da Bachelard’ın bahsettiği şekilde Ophelia imgesinin görüldüğü ozanlardan biri Ahmet Hamdi Tanpınar’dır. Bu noktada Tanpınar’ın Ophelia imgesini nasıl algıladığı ve “Ayna” şiirinde nasıl yansıttığı konusuna değinilebilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Ayna” Şiirinde Ophelia Kompleksi

Tanpınar’ın bazı şair ve yazarları değerlendirirken aslında kendi sanatına da ışık tutacak düşünceler ileri sürdüğü gözlemlenir. Bahsedilen şekilde değerlendirilebilecek unsurlardan biri ise Ophelia kompleksidir.

Tanpınar, derslerinde de tartışma konusu komplekse atıf yapar ve hatta onunla Ahmet Haşim'in şiirini değerlendirir. O, "Ophélie (su) kompleksi"nin Ahmet Haşim'de çok bulunduğunu iddia eder (Güven, 2008, 20). Benzer şekilde Tanpınar, üstadı Yahya Kemal ile ilgili yazdığı *Yahya Kemal* adlı eserde, hocasının şiirini Ophelia kompleksi çerçevesinde de inceler. Tanpınar, bu bağlamda Yahya Kemal'in "Kandilli" şiirini bilhassa anar (2001, 152).

Araştırmacı ve okur Tanpınar, farklı şair ve yazarların eserleri ile ilgili Ophelia kompleksi üzerinden gözlemlerde bulunurken yazar vasfıyla söz konusu komplekse büyük bir önem verir. Zira Nurdan Gürbilek, Tanpınar'ın roman, öykü ve denemelerinde yer verdiği Ophelia göndermelerinin sayısının şaşırtıcı olduğunu dile getirir (2007, 100). Bu bağlamda "Musıkî Hulyaları", "İstanbul'un Mevsimleri ve San'atlarımız", "Fuzuli'ye Dair", "Şiir ve Rüya" denemelerini; "Rüyalar", "Yaz Yağmuru", "Emirgân'da Akşam Saati" öykülerini ve *Sahnenin Dışındakiler*, *Huzur* ve *Aydaki Kadın* romanlarını örnek gösterir (2012, 141; 2007, 99-102). Hakikaten de Tanpınar için Ophelia çok merkezî bir figürdür. Sadece "İstanbul'un Mevsimleri ve San'atlarımız" adlı denemesine bakmak bile bu konuda bize fikir verecektir. Tanpınar, burada kendisi ve tüm insanlık için Ophelia'nın nasıl bir anlam ifade ettiğini açıklar:

"Can sıkıntısının acaib, gıcırtilı bir keman yayı gibi içinizde çalışmaya başladığı kış günlerinde, eğer şehir ve iş sizi bir tarafınızdan yakalayıp kendisine çekmezse bir mahzen rutubeti ve küfü içinde boğulabilirsiniz. Sanki Ophelia'nın cesedi çirkin bir şey olmuştur ve çok yakın bir yerde, yahut her yerde birden cürümektedir.

Çünkü suyun olduğu her yerde, muhakkak çiçeklerini, yarım kalmış türküsünü, saçlarının dağınık rüyasını bir ebediyete götüren bir Ophelia vardır. Bu suyun ve aydınlığın ölüm rüyasıdır. Bunun için bir Shakespeare'i beklemeye lüzum yoktur. Shakespeare olsa olsa bu rüyayı bize çözmüştür. Aydınlıkla kabaaran her suda bu masal mevcuttur." (Tanpınar, 2020, 169)

Alıntılanan cümlelerde görüldüğü gibi Tanpınar, neredeyse suyun olduğu her yerde yarım kalmış türküsüyle, "saçlarının dağınık rüyasını bir ebediyete götüren" bir Ophelia görme eğilimindedir. Bu noktada şu soruyu sorabiliriz: Tanpınar'ın aşağıdaki "Ayna" şiirinde de bir Ophelia kompleksinden bahsedebilir miyiz?

Derin sularında bu ayna her an
Senden bir parıltı aksettirecek,
Kâh çıplak bir omuz sessiz düşecek
Eriyen bir kuğu beyazlığından.

Bazen bir tebessüm, tutuşmuş mercan
Rüyasıyla sanki kanlı bir çiçek,
Ve saçlar ümitsiz öyle yüzecek

Olgun akşamların ağırlığından.

Hep bu aynadasın artık kış ve yaz
Mavi sularıyla arkanda Boğaz
Köpüren aydınlıkta her tepeden,

Hep burada, ömrün her merhalesinde,
Haps olmuş bir şafak gibi derinde
Zamana gülecek hüznün ve neşen (2011, 45).

Gaston Bachelard, *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme* adlı kitabında en ufak bir fırsatta oluşan Ophelia imgesinden ve onun sular hayalinin temel imgesi olduğundan söz eder (2016, 101). Sonrasında şunu ekler: "Ama suların bir sözü, tek bir sözü yeter Ophelia'nın derin imgesini göstermeye" (2016, 102). İnceleme konusu olan şiirde de Ophelia'nın derin imgesini görmek mümkündür. Söz konusu imge, bir omzun eriyen bir kuğu beyazlığından sessizce düşmesi, kanlı çiçek, saçların ümitsizce yüzmesi ifadeleriyle inşa edilmiştir. Bu noktada bahsedilen imgenin somutlanması için John Everett Millais'ın yaptığı resim (1851-1852) örnek verilebilir:



<https://www.dogubati.com/john-everett-millais-ophelia-507>

Tanpınar'ın şiiri için bilhassa vurgulanması gereken nokta, onun ayna ile işaret ettiği şeyin suyun aynası olduğudur (Tunç, 2024, 88). Nitekim şiirdeki "derin sularında bu ayna" ifadesi ileri sürülen düşünceyi kanıtlar

niteliktedir. Su ile birlikte Ophelia kompleksini açığa çıkaran en önemli öğeler, çiçek ve bilhassa saçtır. Nitekim Bachelard; Ophelia'nın yüzyıllar boyunca "düşçülere ve ozanlara" dere üzerinde, "dalgalara yayılmış çiçekleri ve saçları" ile görüldüğünden söz eder (2016, 98). "Ayna" şiirinde de farklı versiyonlarıyla "kanlı bir çiçek" ve "bir kızıl çiçek" geçmektedir (Tanpınar, 2000, 62-63). Çiçek Ophelia'nın ölüm anında onunla bütünleşmiş bir özelliktedir. Bununla birlikte kanlı çiçek, Ophelia'nın ölümüne çağrışım yaparken, kızıl çiçek ise şiirdeki ateş ve şafak imgeleriyle uyumludur. Sulara yayılmış saç imgesinin ise Ophelia için temel bir önemde olduğu söylenmelidir. Bachelard, *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme* adlı kitabında Ophelia'nın suda yüzen saçlarına bilhassa vurgu yapar. Yazar, "yüzen saç" ve "dalgaların açtığı saç" imgesini sayfalarca tartışır (2016, 98-101). Yine Bachelard'a göre "Sular simgesinin bütünüyle yeniden canlanması için çözülmüş saçların çıplak omuzlar üzerine düşmesi -akması- yeterlidir." (2016, 99). Diğer taraftan şiirde doğrudan Ophelia'nın suya düşüşünü imleyen çıplak bir omzun sessizce düşmesi sözleriyle birlikte kadın için "eriyen kuğu beyazlığı" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir. Beyaz kuğu imgesinin Ophelia kompleksini bütünleyen, zenginleştiren bir anlamı bulunmaktadır. Tanpınar'ın *Yahya Kemal* kitabında, Yahya Kemal'in şiirlerini yorumlarken kuğu imgesinin hem şaire hem de psikanalize göre anlamını çözümler. Buna göre "su mahlûku olan kuğu" beyazlığıyla kadına, aksiyon hâlinde bir erkek oluşuyla suya ve kadın vücuduyla aşka ait "belli başlı sembollerden biridir" (2001, 135). Tanpınar her ne kadar doğrudan kaynak göstermese de onun bahse konu düşünceleri ileri sürerken çıkış noktasının Gaston Bachelard'ın *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme* adlı kitabı olduğu görülür. Bachelard, edebiyatta kuğu imgesinin çıplak kadının yerine geçtiğini söyler. Ancak bunun izin verilen bir çıplaklık, lekesiz bir beyazlık olduğunu da ekler. Ona göre "Kuğuya hayranlıkla bakan kişi, suya giren kadını arzular" (2016, 45). Yine Bachelard'a göre kuğu imgesinin çift cinsiyetli bir mahiyeti vardır. "[P]aralık sularda seyredilirken kadındır", ancak "hareket hâlindeki imgesiyle erkektir" (2016, 47). Yazarın kuğu imgesiyle ilgili özellikle vurguladığı nokta, onun arzuya, bilhassa da cinsel arzuya işaret ettiğidir (2016, 47-48). Bu noktada Tanpınar'ın *Yahya Kemal* adlı kitabında su ve kadın vücudu arasındaki kurduğu sembolik ilişki de dikkat çekicidir (2001, 135). O hâlde bu sembolizmi nasıl yorumlamamız gerekir?

Tanpınar, ders notlarında Ahmet Haşim'den bahsederken çoğunlukla çocukluğunda genç ve güzel annesini kaybedenlerde Ophelia kompleksinin görüldüğünü ileri sürer (Güven, 2008, 20). Aynı şekilde Yahya Kemal'in de henüz on bir yaşındayken "bütün güzelliği içinde ölen annesini hiç unutmadığını, her vesîle ile hatırladığını" söyler (Tanpınar, 2001, 149). Çok etkilendiği iki şairle aynı kaderi paylaşan Tanpınar'ın annesi kendisi 15 yaşındayken vefat etmiştir. Bu bağlamda Tanpınar, Ophelia kompleksiyle hiç unutmadığı annesini hatırlar, yeniden yaşatır. Bahsedilen çerçevede Bachelard'ın belirttiği gibi ayna vasfı taşıyan durgun suda ölümün analık vasfı taşıdığı hatırlanabilir (2016, 105). Tanpınar, kendi ifadesiyle yarım kalmış türküsüyle, çiçekleri ve dağınık saçlarıyla ebediyete yürüyen Ophelia'da çok

erken bir yaşta kaybettiği annesini görür. Su, bizlere dişil ölümü anlatır (Bachelard, 2016, 95) ve intihara, delilikle birlikte toplumsal olanın dışında kalmaya, annesini erken yaşta kaybedip öksüz olmaya ve yarımlik duygusuna çağrışımında bulunur. Ancak paradoksal bir şekilde ifade edilen yarımliğin giderileceği ortam da sudur. Bu konuda iki düzlemde bir okumadan söz edilebilir.

Tanpınar'ın "Ayna" şiirinde, ilk düzlemde, Ophelia'nın sevgilisiyle birleşemeyen, genç yaşta yarım kalan öyküsünün aksine bir tamlıktan, daha doğru ifadeyle tamlık hayalinden bahsedilebilir. Bu tamlık hayalinin ortaya çıkmasını sağlayan unsurlar ise su ile ateştir. Bachelard'ın sık sık dile getirdiği gibi su dişil bir unsurdur ve kendi kendini erkekletiremez. Bununla birlikte suyun karşısında ateşin erilliği söz konusudur. Su ile ateşin "ortak kimyasının evlilik niteliği" önemlidir (2016, 115). Tartışma konusu şiirde de dişil suyla birlikte "tutuşmuş mercan", "kızıl çiçek" ve "şafak" ile birlikte eril imgeler bir bütünlük arz eder. Zira mercanın tutuşması, suda şafağın hapsolması, dişil su ile eril ateş imgelerinin birleşmesi anlamına gelir. Bu noktada şöyle bir soru gündeme gelir: Bu durumun ölümle ilişkisi nedir? Bu soruya cevap vermek için Georges Bataille'in ölüm ve erotizm alımlayışına başvurulabilir. Bataille, erotizmin ölümü kapsadığını düşünür (2004, 14). Öte yandan erotizmde varlığın süreksizliğini, süreklilik duygusu ile değiştirebilme sorunu olduğuna inanır (1993, 18). Böylelikle ölüm ve hayat bir araya gelir. Dikkat çekici bir şekilde Bachelard'ın işaret ettiği gibi su imgesinin de hayatı ve ölümü aynı anda içerdiği görülür. Su yaşamın tözü olduğu gibi, "çift görünümlü hayal için ölümün de tözüdür." (2016, 86). Burada Jacques Lacan'ın jouissance kavramı gündeme gelir. Jouissance, bahsedilen olguda önceki "tamlık" veya "tamamlık"ın yerini alan hazdır (Fink, 2020, 102). Ayrıca şiirin son mısraında hüznün ve neşenin birlikte yer alması jouissance'ın "çelişkili doyum"la (Evans, 2019, 155) ilgili yönüne bizi götürür.

İkinci düzlemde dişil su ile eril ateşin birleşmesinin şiirsel öznenin anne ile kavuşmasını imlediği düşünülebilir. Çocuklukta kaybedilen anne figürü nedeniyle oluşan eksiklik duygusu, şiirde öncelikle suda "yarım kalmış türküsü"yle trajik bir şekilde ölen Ophelia ile birlikte yaşantılanır. Ophelia, Tanpınar'a anne kaybını en güçlü şekilde hissettiren imgelerden biridir. O; Ophelia imgesi ile birlikte kayıpla yüzleşir, yarım kalmışlık duygusunu aşmaya çalışır. Daha önce de vurgulandığı gibi Tanpınar, Yahya Kemal'in on bir yaşında "bütün güzelliği içinde ölen annesini hiç unutmadığını" ve her fırsatta onu hatırladığını dile getirir (2001, 140). Aslında Tanpınar'ın Yahya Kemal için söylediklerinin kendisi için de geçerli olduğu ileri sürülebilir. Tanpınar da her fırsatta annesini ve onun kaybını hatırlamaktadır. Ele alınan şiirin ilk iki mısraında "Derin sularında bu ayna her an / Senden bir parıltı aksettirecek" denmesi, tam da ifade edilen duruma tekabül etmektedir. Tanpınar her an kâh bir çıplak omzun eriyen bir kuğu beyazlığından düşecek olmasıyla, bazen de ümitsizce yüzen saçlarla Ophelia üzerinden anne kaybını anımsar. Şiirde sonrasında kaybedilen anne ve çocuk birlikteliğinin fantazmatik bir şekilde gerçekleştiğini görürüz. Şiirde, kaybedilenin "derin sularında" kendini gösterdiği, şafak gibi derinde zamana güldüğü gözlemlenir. Bahsedilen olgu,

Bachelard'ın "derin suda" ya da "uzak bir ufukta" kaybolmanın, derinlikle veya sonsuzlukla özdeşleşmek olduğuna dair saviyla (2016, 20) anlamlı hâle gelir. Şiirdeki "her an", "hep" gibi ifadeler kayıp anne figürünün sonsuzlaştırılmasına, ona karşı beslenen sevginin sonsuz oluşuna gönderimde bulunur. Bu sonsuzluğu sağlayan unsur ise bellek metaforu olan sudur.¹ Su "Ayna" şiirinde, Tanpınar'ın Yahya Kemal için söylediği gibi, kaybolanı muhafaza eder (2001, 138), muhafaza ettikten sonra ise kendi üstüne dönerek onu geriye verir (2001, 137). Böylelikle su bellek metaforu özelliğiyle, kayıp anneyi tekrar bulmanın ve yaşatmanın yoluna dönüşür.

Sonuç

William Shakespeare'in en bilinen oyunlarından biri olan *Hamlet*'te, eserin başlığından itibaren Hamlet karakteri ön planda tutulurken Ophelia göz ardı edilmiştir. Oyundaki diğer kişilere göre birçok eleştirmen tarafından çoğunlukla ilgisizlikle karşılanan Ophelia, yine çeşitli eleştirmenlerce Shakespeare'in en trajik kadın karakterlerinden biri şeklinde alımlanmıştır. Bahsedilen düşüncenin oluşmasında, onun ataerki toplumun baskısının ve cinsel istismarının nesnesi olarak görülmesi etkili olmuştur. Ayrıca annesiz bir şekilde büyüyen Ophelia, oyundaki diğer kişilerin ne düşündüğünü ve hissettiğini umursamadığı bir figürdür. Diğer taraftan Ophelia'nın bilhassa ölümüyle tartışma yarattığı ileri sürülmüştür. Gaston Bachelard, Ophelia'yı su, genç ve güzel kadın ile ölüm denklemleriyle yorumlar.

Ophelia; Tanpınar'ın deneme, roman ve öykülerinde tutkuyla bağlı olduğu bir karakterdir. Benzer şekilde Tanpınar, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in şiirlerini değerlendirirken bilhassa Ophelia kompleksinden yararlanmıştır. Tanpınar, eleştirmen ve araştırmacı kimliğiyle okuduklarını şiirsel bilince dönüştüren bir şair olarak görülmüştür. Bu bağlamda o, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim ile ilgili tespitlerini şiirlerinde bazen yineleyerek bazen de dönüştürerek kullanmıştır. Benzer bir durum Tanpınar'ın "Ayna" şiirinde de göze çarpar. Söz konusu şiirde Ophelia'nın derin imgesi görülür. Dile getirilen bağlamda şiirde yer alan bir omzun eriyen bir kuğu beyazlığından sessizce düşmesi, kanlı çiçek, saçların ümitsizce yüzmesi ifadeleri dikkat çekicidir. Makalede; beyaz kuğunun, ümitsizce yüzen saç imgesinin Ophelia kompleksi açısından anlamına değinilmiştir. Bununla birlikte şiir iki düzlemde bir okumaya tabi tutulmuştur. Şiirde ilk düzlemde eril ve dişil imgelerin (su ile ateş) tamlık hayalini gerçekleştirdiği ve burada jouissance'ın olduğu ileri sürülmüştür. İkinci düzlemde ise Ophelia'nın anne kaybını en güçlü hissettiren imgelerden biri olduğu ve sudaki Ophelia ile Tanpınar'ın erken yaşta kaybettiği annesiyle fantazmatik bir birliktelik gerçekleştirdiği iddia edilmiştir. Sonuç olarak makalede, Tanpınar'ın düzyazılarında olduğu gibi şiirlerinde de Ophelia imgesinin önemli bir işleve sahip olduğu bir şiir örnekleminde gösterilmiştir. Zira Tanpınar'ın "Ayna" şiiri merkezinde ortaya konduğu gibi Ophelia anlatısı, şiirin yüzey yapısında görünmemesine karşılık

¹ Suyun modern Türk şiirinde bellek metaforu olma özelliği konusunda bir çalışma için bk. Tunç, 2024, 75-103.

alt metinde görünürlük kazanarak hem şairin bilinç düzeyini hem de farklı metinlerle ilişkisini yansıtan zengin bir imgeye dönüşmüştür. Bu çerçevede çalışmada, Ophelia imgesinin Tanpınar'ın şiirini anlamlandırmada göz ardı edilemeyecek niteliğine vurgu yapılmıştır.

Kaynakça

- Bachelard, Gaston. *Su ve Düşler: Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*. çev. Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Baş, Elif. "Ophelia: Deliliğin Dili, Dilin Deliliği". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16 (2018), 90-107.
- Bataille, Georges. *Erotizm*. çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu. Ankara: Onur Yayıncılık, 1993.
- Bataille, Georges. *Edebiyat ve Kötülük*. çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Browning, Daphne A. "The Weeping Brook: The Ophelia Complex in Lorca's Poetry". *Romance Notes*, 53/1 (2013), 73-82.
- Evans, Dylan. *Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü*. çev. Umut Yener Kara-Turgay Sivrikaya. İstanbul: Isık Yayınları, 2019.
- Fink, Bruce. *Lacancı Özne: Dil ve Jouissance Arasında*. çev. Kemal Güleç. İstanbul: Encore Yayınları, 2020.
- Gürbilek, Nurdan. *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Gürbilek, Nurdan. *Benden Önce Bir Başkası*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Güven, Güler. *Tanpınar'dan Yeni Ders Notları*. haz. Hayri Ataş. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2008.
- <https://www.dogubati.com/john-everett-millais-ophelia-507> Erişim Tarihi: 16.07.2024.
- Lester, David. *The "I" of the Storm: Understanding the Suicidal Mind*. Berlin: De Gruyter Open, 2014.
- Shakespeare, William. *Hamlet*. çev. Bülent Bozkurt. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Bütün Şiirleri*. haz. İnci Enginün. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Yaşadığım Gibi*. haz. Birol Emil. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Tunç, Gökhan. *Şiir ve Bellek: Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2024.